

Nová žena v útoku a obrane. Druhá svetová vojna v časopise Katolíckej jednoty žien*

MARÍNA ZAVACKÁ

Referát sa venuje vojnovej kariére časopisu *Nová žena*. V základe výskumu stála otázka, ako sa vyrovnával s vojnou, presnejšie s tematizáciou druhej svetovej vojny časopis, ktorý charakterizovalo niekoľko špecifických črt. Prvou zo zvláštností bolo, že nebol len *pre* ženy, ale vyslovene ženský, ženami písaný a spravovaný. Druhou bola jeho trvalá ideologická orientácia na neutrálny Vatikán, ktorá sa permanentne dostávala do rozporov s propagandistickými obsahmi, preferovanými vojnovým Slovenským štátom.

Nová žena bola tlačovým orgánom slovenskej vetvy Katolíckej akcie, menovite na jej základe zriadenej Katolíckej jednoty žien so sídlom v Trnave, administráciu však mala v Bratislave. Prvé číslo vyšlo na Vianoce roku 1937. Zodpovednou za vydávanie a redigovanie tohto týždenníka bola po celý čas vydávania Mária Kaššovicová, na čele redakčného kruhu sa vystriedali Margita Václavíková-Matulayová a Helena Štepitová.¹ Ako prvý bol však v tiráži vždy menovaný redakčný ‘duchovný správca’, pápežský prelát Eugen Filkorn. Údaje o výtláčkoch sa mi nepodarilo zistiť, Katolícka jednota žien ako organizácia sa však v sledovaných rokoch hrdila 80 000 členkami. Ku krédu organizácie patrilo odmietanie tézy o menejcennosti ženy, no zdôrazňovala, že pri rovnosti osobnej hodnoty predurčujú fyziologické a psychologické rozdiely ženu na iný typ úloh než muža, pričom primárnou sférou jej aktivít má byť rodina. Okruh redaktoriek, prispievateľiek i cieľovú skupinu čitateľiek tvorili stredoškolsky a vysokoškolsky vzdelané ženy, aktívne katolíčky, ktoré v intelektuálnej atmosfére Československej republiky mohli do istej miery pociťovať svoju katolicitu ako zdroj neférového stereotypného spoločenského podceňovania svojich profesionálnych schopností v diskurze ‘pokrokovosti’ a ‘modernity’. Na druhej strane ich slobodné vzdelanie práve v tejto atmosfére, v niektorých prípadoch dokonca aj štúdium

* Štúdiá vznikla s príspevom grantu VEGA č. 2/7183/27 „Rodina vo vojne a po vojne: sociálne podhubie radikalizmu a extrémizmu na Slovensku v súvislosti s dvoma svetovými vojnami v 20. storočí“.

¹ Na počiatku vydávania boli v rubrike “redigujú” uvádzané Dr. Margita Václavíková-Matulayová, Mária Kaššovicová, Anna Tandlerová. Od č. 3 z 1938 je namiesto Anna uvedená Maria Tandlerová. Od č. 32 z 1941 sa text tiráže zmenil na “Redigujú Dr. Margita Václavíková-Matulay s redakčným krúžkom”, od č. 20 z 1943 “rediguje: Redakčný krúžok”, od č. 35 z 1943 až do konca vydávania na jeseň 1944 redigovala “Helena Štepitová s red. krúžkom”.

v zahraničí,² sformovalo tak, že sa s dobovým slovenským patriarchálnym modelom katolíctva, ktorý sa v štáte presadil po roku 1939, neustále a pomerne tvrdo zrážali. Viditeľné to bolo napríklad pri ich systematickej podpore vzdelanosti žien a doslova obhajobe práva žien na vyššie vzdelanie, ktorú formulovali voči predstaviteľom tých politických a náboženských elít, ktoré im mali byť 'vlastné'. Ambivalentný bol aj ich vzťah k vojnovému štátu a jeho režimu, ktorého existenciu od počiatku vítali, pričom cítili a občas i prezentovali aj svoje zásluhy o jeho vznik, no jeho kvalitu (vrátane morálky) podrobovali neustálej kritike.

Tu by som sa však chcela sústrediť výslovne na vzťah časopisu k druhej svetovej vojne, kde, ako uvidíme, ide skôr o dejiny ignorovania než dejiny reflexie alebo dokonca participácie. Skúmaný materiál pritom nasvedčuje, že zmienený prístup k tematike nadobúdala črty nielen vedomého ale priam zámerného ignorovania, či až sabotovania kampaní štátnej propagandy. Azda najaktívnejšie sa redaktorky k vojnovým aktivitám slovenskej armády vyjadrili v septembri 1939, teda pri ťažení do Poľska. Interpretovali ich výlučne ako získanie slovenských území späť, v správach nenájdeme žiadne známky nadšenia nad ďalším hrdinským postupom do poľského vnútrozemia alebo nad slovenskou pomocou nemeckým jednotkám. Pole očakávaných a želaných aktivít v súvislosti s jesenným ťažením bolo pre členky Jednoty vymedzené v čísle 38 z 17. septembra: „*Naša drahá vlasť, Slovenská republika, siahla k zbrani, aby zaistila svoje hranice. Slovenskí muži – naši to manželia a synovia... konajú svoju povinnosť na fronte, kladúc na oltár vlasti ... nám tak drahé životy ... my musíme stáť po boku ... tiež v brannej pohotovosti: organizovane, disciplinovane a pohotovo okamžite zasiahnuť...*“³ Pre prípadné aktivity boli určené tieto sféry: 1. pomocné služby pri ošetrovaní ranených; 2. vedenie denných detských útulkov, najmä pre deti, ktorých matky nastúpili do práce kvôli chýbajúcemu zárobku muža; 3. starostlivosť o prechodne osirotené, opustené alebo evakuované deti a matky s deťmi, (či už priamou starostlivosťou, alebo ohlasovaním bezprizorných detí príslušným úradom), stravovanie a zbierky; 4. pletenie a šitie nemocničnej a vojenskej bielizne. V tom istom čísle sa redakcia s dôverou obracala na čitateľky ako na osoby skúsené, ktoré už v podobných situáciách, menovite vo svetovej vojne a počas hospodárskej krízy, dosiaľ vždy dobre obstáli. Zdržiavala sa teda nadmerného mentorovania a skôr apelovala na využitie už prakticky overených stratégií prežitia: „*takže dnes, keď nastala doba horšia a neisté dni, budeme si vedieť skôr poradiť, ako zaistiť a ochrániť čo najlepšie svoju rodinku*“.⁴ Pridávala aj návody na vyhotovenie domácich zásob a premyslené hospodárenie.

² Najpravdepodobnejšie bolo zahraničné štúdium u študentiek cudzích jazykov, napr. Marta Miklošková absolvovala okrem Slovenskej univerzity i semester štúdia v Lille. Elena Gessayová-Brestenská bola zasa ako „americká Slovenka“ absolventkou právnickej fakulty univerzity v Clevelande. Dr. Václavíková-Matulayová mala už v tom čase za sebou významné historicko-spisovateľské a prekladateľské dielo, v ktorom pokračovala až do smrti roku 1990 (pod priezviskom Valehrachová).

³ Sesterským odbočkám Katolíckej jednoty. In *Nová žena*, 1939, roč. 2, č. 38, s. 2.

⁴ EMKA. Nová úloha našich gazdiniek. In *Nová žena*, 1939, roč. 2, č. 38, s. 12.

Na tomto mieste treba zdôrazniť vplyv relatívne silnej štátom vykonávanej centralizácie spoločenských organizácií⁵ a ich aktivít, kde boli jednotlivé typy komunitných činností združeniam direktívne pridelované alebo aspoň schvaľované 'hore', čo protirečilo prvorepublikovým návykom dobrovoľníckej práce. V súlade s touto skutočnosťou aktivity s vyšším potenciálom budovať si charitatívny imidž smerom k verejnosti strhávali na seba skôr organizácie s otvorene politickým charakterom. Napríklad „Vojnovú starostlivosť“ mala koordinovať Hlinkova garda, „Zimnú pomoc“ viedol Ženský odbor HSLS. V iných aktivitách zasa konkuroval Červený kríž. Členky Katolíckej jednoty sa však zúčastňovali aj týchto aktivít, a to buď prostredníctvom duplicitného členstva alebo pôsobili ako 'pomocné' sily oficiálne poverených organizácií. V priebehu jesene 1939 sa v časopise objavili ešte dve výzvy k účasti na vojnovej starostlivosti,⁶ jedna báseň venovaná hrdinom v zákopoch⁷ a jedna poviedka o mobilizovanom učiteľovi, ktorý následne padol na fronte martýrskou smrťou vojaka a stal sa tak vzorom pre svojich bývalých žiakov. Nevyslovené v podtexte ostalo, že na jeho miesto nastúpila do školy ako náhrada žena, učiteľka, ktorá triede o hrdinovi rozprávala.⁸

Zaujímavý je novoročný programový úvodník z roku 1940, so záhlavím *Hľadáme okienkom do minulosti*. Pripomínal, že v predchádzajúcom roku bolo slovenskú ženu „vidno“ v marcových dňoch, keď „išlo o záchranu východného Slovenska“, i v septembri, keď „išlo o záchranu severného Slovenska pred Poliakmi“. Portrétoval ju ako smútiacu pri odchode milovaných do kasární, ale nezúfajúcu. Za prvoradú povinnosť pre nadchádzajúci rok si redakcia kládla „vzdať hold“ a „odvdáčiť sa“ tým hrdinkám, ktoré „obetovali za záchranu Slovenska svojich manželov, otcov a synov“.⁹ Zaujímavosť tohto úvodníka spočíva práve v tom, že otvorene prisľúbené záväzky redakcia nesplnila a dokonca sa už vôbec k tejto téme nevrátila. Neuverejnila žiadny portrét alebo rozhovor s pozostalou vdovou či matkou, žiadne zoznamy padlých ani zajatých, ani konkrétne nekrológy aspoň vybraných hrdinov (ktoré sa pritom občas objavovali v iných médiách) alebo informácie o starostlivosti o ich rodiny.¹⁰

Keď velenie tvoriacej sa Hlinkovej mládeže (podľa pôvodných predstáv určenej len pre chlapcov) apelovalo prostredníctvom časopisu na matky združené v Katolíckej jednote, aby čiastočne zverili výchovu svojich synov funkcionárom HM, nijako sa nesnažilo imponovať militaristickou výchovou, ktorú však v iných médiách naopak vyzdvihovalo. Výchovné ideály

⁵ Najpodstatnejším zásahom bolo nariadenie vlády slovenskej krajiny č. 70/1938 Ú. n. zo dňa 5. decembra 1938 o schválení stanov Hlinkovej gardy, rozpustení telovýchovných spolkov a o majetku týchto spolkov.

⁶ M. Prehovorilo srdce. In *Nová žena*, 1939, roč. 2, č. 39, s. 2; J. H. [zrejme Hlavatý, Ján] Slovenské ženy, do práce! In *Nová žena*, 1939, roč. 2, č. 40, s. 2.

⁷ DÓNČOVÁ, Zlata. Do zákopov. In *Nová žena*, 1939, roč. 2, č. 41, s. 7.

⁸ ORAVSKÁ, Vlada. Hrdinovi na frontu. In *Nová žena*, 1939, roč. 2, č. 42, s. 10.

⁹ Hľadáme okienkom do minulosti. *Nová žena* 1, 1940, 3-4.

¹⁰ Ako istú výnimku z tohto tvrdenia možno vnímať článok Alice Borošovej, ktorá sa na príklade smrti letca Bruna Mussoliniho zamýšľa nad matkami padlých hrdinov, navyše matkami alebo manželkami „politicky alebo ináč exponovaných ľudí“, ktoré „nemôžu dať voľný tok svojim citom“. BOROŠOVÁ, Alica. O matkách hrdinov. In *Nová žena*, 1941, roč. 4, č. 48, s. 8-9.

v texte pre *Novú ženu* obmedzilo na formovanie malých národovcov, vlastencov a vzorných občanov, ktorí sa „neodvracajú od Boha, od matky, od domu, od mravnosti“, a na to, že ich vo veku 12-16 rokov „bezpečne prevedie cez nebezpečné úskalia pohlavného dospievania, s ktorým je spojené plno škodlivých výstredností“.¹¹ Na jar 1940 sa ešte bolo možné stretnúť s ilustračnou fotografiou neidentifikovaných vojakov sklonených nad plnými ešusmi s komentárom „život vojenský, život veselý“ a so záberom na tribúnu rečníkov pri otváraí vysokej vojenskej školy v Bratislave.¹²

Článok k prvému výročiu 14. marca 1939 pripomínal dve formy obety, ktorou sa slovenské ženy zvlášť zasluhovali o štát: heroicky sa lúčili so svojimi mužmi a bratmi, keď to vyžadovala armáda a vo vyššom záujme štátu sa vzdávali svojho plateného zamestnania, keď ich o to požiadala vláda.¹³ Spoločným zmieňovaním oboch foriem, resp. tematizovanie ústupu zo zamestnania na propagandistickom podvozku vojnového heroizmu dávala redakcia *Novej ženy* opakovane a jasne najavo, že stiahnutie sa žien z pracovných miest vnímala ako nesamozrejmy a verejného ocenenia hodný čin, veľkú osobnú obeť žien. V rovnakom čase sa organizovaná štátna propaganda naopak snažila ten istý akt prezentovať ako prirodzenú samozrejmosť, po ktorej všetky ženy akosi túžili a slovenský štát tejto ich túžbe vyšiel v ústrety. Tento v podstate protirežimový motív rozvíjali autorky v časopise pri viacerých iných príležitostiach.

Opakovane sa motív vojny v časopise využíval aj ako pozadie a príležitosť pre zvýrazňovanie ženských profesijných aktivít, vrátane upozorňovania na vysokú kvalitu rozličných odborných činností žien. Ideu ženy aktívnej v profesii presadzovali do verejného povedomia najmä prostredníctvom frekventovaných informácií o ženách v Nemecku, ktoré „nahradily mužov v továrňach, úradoch, nemocniciach, v službách bezpečnosti a všade, kde ich pomoc a obetavosť verejné blaho požaduje.“¹⁴ Alebo zaradením fotografií s komentárom typu: „vo vojnových časoch pomáhajú ženy mužským v práci, nemecká žena ako konduktér na električke“¹⁵, „obratné ženské ruky uplatňujú sa aj pri stavbe lietadiel“...¹⁶ Silným argumentom navyše bolo, že v eufemicky nazývaných „takých časoch“, „dnešných časoch

¹¹ D'ASTA [Domasta, Ján]. Tvoj syn patrí do HM. In *Nová žena*, 1940, roč. 3, č. 3, s. 3-4.

¹² Slávnostný prejav pri otváraí vysokého vojenského učilišťa v Bratislave v prítomnosti pána prezidenta Tisu a pána predsedu vlády Tuku. In *Nová žena*, 1940, roč. 3, č. 10, s. 9.

¹³ S cieľom uvoľniť pracovné miesta pre mužov – „živiteľov rodín“ boli vydaté ženy zo štátnych a verejných služieb prepúšťané alebo rôznymi spôsobmi nútené dávať výpoveď, pričom nátlak bol rozšírený aj na ženy pracujúce u súkromných zamestnávateľov. Napr. Zákon č. 246 z 28. sept. 1939 o úprave služobného pomeru vydatých učiteliek, vydatých učiteliek ručných prác a vydatých opatrovateliek.

¹⁴ MOTEŠICKÁ-KOVALÍKOVÁ, Beatrix. O povolani ženy. In *Nová žena*, 1940, roč. 3, č. 40, s. 2.

¹⁵ V č. 18 z roku 1941 bol fotografiami s nasledovnými popiskami „Vo vojnových časoch pomáhajú mužským v práci. Na obraze nemecká žena ako konduktér na električke.“ „Na tejto malej čínskej rybárskej loďke podnikli cestu okolo Južnej Ameriky dvaja dobrodružní americkí manželia s priateľom“ (dáma v športovej blúze a veľkom slnečnom klobúku) doplnený článok Oľgy Šimovej o Jeanne d'Arc. Podobných fotografií bývalo v každom ročníku pomerne hojne, tieto uvádzam len ako príkladové. ŠIMOVÁ, Oľga. Jeanne d'Arc. In *Nová žena*, 1941, roč. 4, č. 18, s. 2-3.

¹⁶ Foto: „Obratné ženské ruky uplatňujú sa aj pri stavbe lietadiel.“ In *Nová žena*, 1941, roč. 4, č. 16, s. 7.

plných nečakaných prekvapení a zmien“, teda v období rastúcej intenzity bojov a nasadení mužov v poli, rástla potreba mladých žien absolvovať nejaké profesionálne zaškolenie nielen preto, že šanca založiť si rodinu sa frontovými stratami zmenšovala (vo víre vojny „stratíme iste nejedného inteligentného Slováka“¹⁷), ale navyše ani po vydaji neboli „poistené voči ovdoveniu“, alebo prípadne aj bez toho mohli „nastať okolnosti, že bude jej práca a pomoc potrebná“, či už kvôli pribúdajúcim deťom, malému príjmu manžela alebo chorobe v rodine, ktorá „pohlť množstvo peňazí“.¹⁸ Aj za týmto nekonkrétnym vyjadrením možno cítiť reálnu predstavu, podporenú skúsenosťou z prvej svetovej vojny: ani samotný návrat manžela z frontu domov nie je zárukou, že bude ešte schopný zárobku a nie natoľko chorý či zmrzačený, aby žena musela popri deťoch živiť aj jeho. Roku 1943 bol redakčný článok ešte otvorenejší: „žijeme v časoch, keď sa často splňuje, dnes boháč – zajtra žobrák.“¹⁹

Pri viacerých príležitostiach sa redakcia rozhodným vyzdvihnutím náboženských hodnôt a kresťanskej etiky dôrazne postavila proti nadradovaniu iných meradiel kvality ľudí a ich činov, ktoré navyše často vychádzali z úst štátnych predstaviteľov. Ak mal byť proces arizácie, ktorá podľa všetkých verejne uznávaných kritérií predstavovala čistú krádež, pre verejnosť prijateľný a súčasne nenabúrať spoločenský konsenzus o všeobecnom odmietaní zlodejstva, vyžadoval si intenzívnu propagandistickú kampaň založenú na masívnom transfere hodnôt. Štát získaval u verejnosti sympatie pre arizáciu nielen využívaním závidosti a sľubom redistribúcie majetku, ktorou nastolí spravodlivosť (hodnota ‘spravodlivosti’), ale zmenou majiteľa mal majetok nadobúdať i nové kvality. Primárne išlo o oblasť morálky, kde v očiach štátnej propagandy prestával byť majetok zmenou vlastníka mravne závadným. Používaná terminológia z oblasti hygieny dodávala v rasistickej rétorike majetku nové estetické a zdravotné kvality: zo židovského ‘nečistého’ a ‘chorého’ sa stávalo árijské ‘čisté a zdravé’. Stotožňovaním židovstva s hriechom menil majetok dokonca aj kvality duchovného typu, pretože zmenou vlastníka sa spoločnosť zbavovala zdroja ‘hriechu’. Redakcia *Novej ženy* tieto propagandistické obsahy komentovala rozhodným nesúhlasným upozornením adresovaným arizátorom, že žiaden podnik, obchod ani kino sa nestanú automaticky lepšími prechodom do rúk árijcovi, ale len tým, že zmenia spôsob svojho fungovania, svoj sortiment, a budú ponúkať iný – ‘mravný’ tovar. Na jednej strane tým možno oslabovala možnosť záchrany tých židov, ktorých bývalí majitelia ponechávali viesť ‘svoje’ podniky aj po arizácii bezo zmien, na druhej strane zásadne podrývala rasový koncept pozitív ‘árijskosti’ samotnej, bez dodatočných kvalít – čím otvárala verejný priestor pre mravných neárijcov na úkor nedostatočne mravných árijcov. Svoje varovanie, že povrchné stotožňovanie židovstva s hriechom ústi do stotožnenia všetkého nežidovského s mravným: „*Pojem takzvaného árijca stáva sa úžasne nebezpečným meradlom mravnosti*,“ redakcia podporila dokonca zverejnením

¹⁷ M. V. Na margo ankety našich akademičiek. In *Nová žena*, 1941, roč. 4, č. 30, s. 7.

¹⁸ ĽORKOVÁ, Jolana. Príprava dievčat pre život,. In *Nová žena*, 1941, roč. 4, č. 38, s. 11.

¹⁹ Teta Hana radí. In *Nová žena*, 1943, roč. 6, č. 41, s. 2.

odstrašujúcej historicky o otcovi, ktorý dostal z koedukovaného tábora Hlinkovej mládeže list, že jeho 14 ročnú dcéru očakávajú materinské povinnosti, pričom jeho rozčúlenie sa vraj vodca tábora snažil tmiť slovami: „*Upokojte sa a nebojte, ocom dieťaťa je čistokrvný árijec*“.²⁰

Za niektorými argumentmi redakcie je cítiť otvorene nepriznaná polemika s dobovými trendmi nielen liberálneho sekularizmu (akceptujúceho rozvody), ale evidentne i nemeckého nacizmu (odmietajúceho aj pokrstených židov, tlačiaceho na rozvody zmiešaných manželstiev), ktoré si i v domácom slovenskom prostredí našli sympatizantov, uprednostňujúcich ideály rasy a národa pred kresťanskými. Napríklad pri nasledovnom medializovanom zdesení sa nad aktuálnym stavom slovenskej spoločnosti: „*dnes skazenosť ide až tak ďaleko, že sa na mnohých miestach rešpektovanie prirodzeného mravného zákona, jeho zdôrazňovanie Cirkvou, považuje v dnešných vojnových časoch za prežitok minulých čias, od ktorého sa dnes v záujme záchrany národa máme zbaviť. Najvyšší vraj zákon tak vo vojne ako v mieri znie: zachovanie národa, a tomuto sa musia všetky ostatné zákony podrobiť, teda ... aj náboženstvo a s ním samozrejme aj Boh. Kam by sme takýmto smýšľaním zašli, vie naozaj len sám Boh.*“²¹

Od oznámenia účasti ‘synov a manželov’ na „ochrane“ hraníc s Poľskom sa časopis *Nová žena* dôsledne vyhýbal akýmkoľvek zmienkam o konkrétnostiach vojnového konfliktu a činnosti armády svojho štátu. Až začiatkom leta 1941, 30. júna, sa objavila séria fotografií Obrázky z vojny: „*Nemeckí vojaci si vedia poradiť aj na púšti, Ukoristené anglické tanky, Nemeckí vojaci sa kúpu v Termopylách, Nemeckí vojaci na Akropole*“.²² Dňa 11. júla 1941 síce vyšiel článok s „vojenským“ nadpisom *Stojíme v brannej pohotovosti*, no týkal sa potreby pracovnej disciplíny v zázemí, pretože rástol počet pracovných úrazov a „*veľkosť a vážnosť situácie vyžaduje mimoriadnu ochranu a opateru slovenskej pracovnej sily... v tomto znamení stojíme v brannej pohotovosti a v tomto znamení pracujeme na vnútornej fronte slovenskej práce.*“²³

Prvý článok otvorene reflektujúci novú eskaláciu vojnových aktivít slovenskej armády bol publikovaný až 20. júla, pričom jej tematizácia tu markantne posunula hranice „mužského“, „ženského“ a tiež oblasti ženských „náhradných“ funkcií vo výnimočnej situácii, teda v čase vojny. Nie bez dôležitosti je úplné dištancovanie sa od vojnových cieľov a očividne aj od bojového nadšenia: „*Prenecháme mužským starosti rázu politického, ako aj ich riešenia. Mužskí odchádzajú na front a obetujú tam podľa potreby svoje život. My ženy zasa doma chceme tak iste dokázať svoju odvahu a statočnosť, i my svojim spôsobom chceme ponúknuť svoju službu a to bude predovšetkým hlboko pojatá služba lásky k blížnym a k celému*

²⁰ J. H. Potreba duchovnej arizácie. In *Nová žena*, 1940, roč. 3, č. 33, s. 2.

²¹ J. H. Zákon nad všetky zákony. In *Nová žena*, 1941, roč. 4, č. 18, s. 2.

²² Obrázky z vojny. *Nová žena*. In *Nová žena*, 1941, roč. 4, č. 26, s. 10.

²³ (TSR). *Stojíme v brannej pohotovosti*, In *Nová žena*, 1941, roč. 4, č. 28, s. 2.

*trpiacemu ľudstvu.*²⁴ Už názov je dôsledne pacifistický „Keď zúri vojna“. Všimnime si ešte raz: nikde nie je menovaný nepriateľ, ponúkaná láska sa vzťahuje na celé ľudstvo bez rozdielov. Z príkladných služieb a obetí sú uvedené prijímanie utečencov a staranie sa o nich (a ako historické vzory menované Anna Hurbanová a Antónia Braxatorisová, ktoré sa v revolučných rokoch starali o evakuovaných blížnych), vzdanie sa letnej dovolenky, keď v práci treba zastúpiť narukovaných mužov, aktívne vytváranie prehľadu o sociálnych potrebách rodín s mužmi na fronte... A zasa veľmi neutrálne výzvy k spoločenským aktivitám na najnižšej komunitnej úrovni: „*nezabúdame vôbec v styku s ľuďmi, ktorí sú znervóznelí, unavení a vydráždení, rozosiať vieru a nádej v šťastlivé a priaznivé riešenie záležitosti pre náš národ. Nezabúdajme, že sme ľudia.*“ V porovnaní s ústrednými denníkmi (*Slovákom* a *Gardistom*), ktoré okolo seba videli spoluobčanov nadšených a Slovensko usmievavé, je rozdielny tón veľmi výrazný. Opakoval sa apel na dodržiavanie pokynov Civilnej protileteckej ochrany (CPO), kontrolu zatemnenia, lekárničiek, absolvovanie ošetrovateľských kurzov, vytváranie primeraných núdzových zásob potravín a vyhýbanie sa nákupným panikám, a v závere dostávajú ženy ešte jednu úlohu: „*svojou chladnokrvnosťou a odvahou vystúpia proti všetkým strašiakom vojny, ktorí ju malujú najhroznejšími farbami a rozširujú nezdravý pocit hrôzy a nemohúcnosti. V podráždenej situácii rozumné slová inteligentnej ženy vedia vykonať zázrak. ... musíme zvíťaziť predovšetkým doma, poriadkom, disciplínou, rozumnosťou a láskou*“. Dokonca aj muž-vojak, ktorého vyzdvihovala priložená rozlúčková báseň, mal konať „*pokojne*“, „*s láskou*“, ktorá mu „*plnila srdce*“, „*odhodlaný a smelý*“, hoci podstatné bolo, aby sa nielen vrátil „*zakrátko zasa šťastne*“ ale aj „*vítazne*“.²⁵

Najbližšia séria fotografií z vojny ukazovala utečencov z Ruska, ktorí utekajú do bezpečia, dedinu zapálenú ustupujúcimi sovietskymi vojakmi, ľudí na úteku pred sovietskou armádou a fínske ženy, ktoré nastúpili do poľných kuchýň.²⁶ Sprievodná poviedka postrádala akéhokoľvek víťazného ducha, je výkrikom dcéry, ktorá v duchu vidí svojho otca: „*daleký front, besný štekot pušiek, hukot, prach, dym a rev, vzdychy a nepočuté údery v bolestiach dohasínajúcich srdc...*“ V tejto situácii otcov duch vyzýval dcéru, aby bola matke oporou a ona sa utiekala o podporu k Sedembolestnej.²⁷ Ani tu, v opise kataklizmy, nie je žiadna štvavá zmienka o nepriateľovi. Ani list anonymnému slovenskému vojakovi sa nepúšťal do konkrétností, autorka sľubovala modlitby za „*dodanie potrebnej sily k prevedeniu určených cieľov*“.²⁸ V článku „*Myšlienky o vojne*“ autorka analyzovala ‘ľudové’ múdrosti o pôvode vojen, (Boh nestvoril palicu nadarmo), a protirečila argumentom, ktoré predtým vložila do úst ‘bezvercom’: napriek ich tvrdeniam vraj Boh vojnu nestvoril, tá vznikla z ľudskej túžby po zakázanom ovocí, kvôli

²⁴ M.V. [zrejme Margita Václavíková-Matulayová]: Keď zúri vojna. In *Nová žena*, 1941, roč. 4, č. 29, s. 2-4.

²⁵ GAVORNÍKOVÁ, Mária. S Bohom. In *Nová žena*, 1941, roč. 4, č. 29, s. 4.

²⁶ Fotografie: „Utečenci z Ruska...“ In *Nová žena*, 1941, roč. 4, č. 30, s. 2-3.

²⁷ A. K. Vráť nám ho, Bože! In *Nová žena*, 1941, roč. 4, č. 30, s. 4.

²⁸ ZĽAVSKÁ, Míra. Slovenský vojak. In *Nová žena*, 1941, roč. 4, č. 32, s. 2. Bolo by zaujímavé vedieť, ktorá z redaktoriek a či presne fotografiu presadila ako ilustračný pre portrét vojaka.

nespokojnosti, túžbe vládnuť. „Avšak Boh žehná túto nespokojnosť, ak bola spravodlivá. Žehná oheň boja, aby sa v ňom pretavovala zmalátnená duša, aby sa upevnil charakter, aby stvrzol v ušľachtilý kov, aby sa vybrúsil a vyleštil v nádobu vyvolenú, ktorá sa má naplniť spásou. Preto žehná aj zbraniam, ktorí nesú na štíte dobro a ničia zlo. Toto je mienka veriaceho človeka o vojne.“²⁹ Ktoré zbrane a ktoré túžby sú to však v tejto vojne, článok ani tentoraz nešpecifikoval.

Obdobím, kedy sa ťažko dalo tematike frontových strát vyhnúť, bol november, pamiatka zosnulých. Roku 1941 boli opísaní ako tí, ktorí „padli pre veľkú ideu, pre budúcnosť národa.“ O akú ideu, akú budúcnosť išlo, sa nespresňovalo.³⁰ Novembrová reportáž z vojenského cintorína zachytila pohľad na rady hrobov: „jeden ako druhý, malý drevený kríž či plechová doštička, popísaná často len číslicami toho a toho pluku, svedčí o tom, že tu leží hrdina, padlý v boji...“ V melancholickej nálade vyzývala zapáliť sviece „za tých, čo odpočívajú veľmi ďaleko od živých, kde leží starostlivý otec, milujúci brat, oddaný syn, verný manžel, ktorí padli pre [opät!] vznešenú ideu“.³¹ O mesiac bola ako cieľ boja uvedená zasa nekonkrétna fráza „za lepšiu a krajšiu budúcnosť celej Európy“.³²

Vianočná poviedka roku 1941 ponúkala vzorovú interpretáciu, ktorou bolo vhodné deťom vysvetliť, prečo je vlastne otec preč, „za Dneprom“: „dieťa usnulo pri rozprávke o dobrom oteckovi, ktorý musel odísť ďaleko-ďaleko, do cudzej krajiny, kde malé deti nevedia, že na Vianoce chodí Ježiško a prinesie dobrým deťom darčeky, nevedia, že chodí aj ujo Mikuláš s dlhou bielou bradou ... snád' preto nemajú ani dreveného koníka ani panenku, ktorej sa zatvárajú oči a vie povedať mama, lebo sa nevedia modliť. Tam veru detičky nevedia povedať, keď idú spať, Pánbožko ochraňuj nášho otecka a mamičku, lebo ich mamička nesmela tomu naučiť. ... Zasa mu budem musieť povedať že otecko, ktorého sme večer čakali, aj posteľ sme mu odostlali, robíme to každý deň, neprišiel. Otecko musí byť tam, ďaleko od nás, aby spolu s druhými oteckami zabránili prísť zlým ľuďom, ktorí nepoznajú Pánbožka ani Ježiška, do našej vlasti, k nám, do našej útulnej izbičky.“³³

Exemplum zo začiatku roku 1942 ukazovalo mladú ženu, ktorá sa po ošetrovateľskom kurze vybrala „s riadne vybaveným dekrétom“ do poľného lazaretu za východnou hranicou a zachránila tam mnohých ľudí, vrátane svojho snúbenca.³⁴ Tu už je zmienka, že ho zranilo

²⁹ KOČANOVÁ, Mária. Myšlienky o vojne. In *Nová žena*, 1941, roč. 4, č. 36, s. 3-4.

³⁰ Fotografie: Tu spia večný sen hrdinovia ... In *Nová žena*, 1941, roč. 4, č. 44, s. 3.

³¹ BOROŠOVÁ, Alica. Keď hroby žalujú. In *Nová žena*, 1941, roč. 4, č. 44, s. 3.

³² MOTEŠICKÁ-KOVALÍKOVÁ, Beatrix. Čo si želáme v novom roku. In *Nová žena*, 1942, roč. 5, č. 1, s. 5-6.

³³ MALÁ, Alena. Úryvok z listu. In *Nová žena*, 1941, roč. 4, č. 49, s. 11. Poviedku ilustrujú dve fotografie „Šiatre na bitevnom poli v južnom Rusku“ a „Prechod ťažkými prekážkami.“

³⁴ ZLAVSKÁ, Míra. Poľný lazaret. In *Nová žena*, 1942, roč. 5, č. 1, s. 13. sprievodná fotografia Zdravotná sestra svedomito koná svoju povinnosť. Zaujímavé sú i zvolené mená hrdinov poviedky: dobrovoľná sestra Slovenského červeného kríža Jožka Delavarová (!), lekár Dr. Roman Družbik a snúbenec Laco.

pri Lipovci. Nasledovala rada „čitateľke“, ako sa stať dobrovoľnou ošetrovatelkou³⁵, fotografie nemeckých sestier v nových uniformách³⁶ a zdravotnícky PR článok o mužovi, ktorý na otázku, kedy bol v živote najšťastnejší, odpovedal, že keď mal týfus, lebo sa oň v nemocnici starala sestrička, hotový anjel, cítil sa teda ako v nebi.³⁷ Ďalšia vzorová slovenská žena sa vydala za inžiniera, napriek tomu, že mu v továrni pri zavádzaní nového stroja odtrhlo ruku. Jej rovesníčka, ktorá nad touto voľbou ohŕňala nos, skončila so zdravým sice, ale ľahotickým nezodpovedným manželom, zatiaľ čo invalid zodpovedne živil rodinu.³⁸

Začiatok ročníka 1942 bol netypický tým, že *Nová žena* krátky čas³⁹ publikovala celú sériu vojnových fotografií, či už „našich chlapcov“ za guľometom, alebo neurčených vojakov v zimnom ustrojení a na saniach, všetko zo zdrojov agentúry Europa Sonderdienst. Vzápätí však tento motív zmizol a už sa takmer nevrátil, rozhodne nie v krátkodobo nastolenej frekvencii. Aj pri vojenskej tematike víťazili ‘mierumilovné’ motívy. V rámci všeobecnej verejnej kampane zameranej na brannú inštruktaž časopis uverejnil návod, ako správne zatemňovať byty, s upozornením, že podľa posledných nariadení civilnej protiletectkej obrany má byť v každej domácnosti v papierových vreckách 50-60 kg piesku na hasenie.⁴⁰ V čísle 18 z roku 1943 sa objavila fotografia herečiek frontového (zrejme nemeckého) divadla v podmienkach skromnej šatne.⁴¹ Ďalšie obrázky ukazovali ruských civilistov ošetrovaných nemeckým lekárom, či pri počúvaní vojenského orchestra... Poviedka uverejnená v marci dokonca opísala ruskú starenku Jelizavetu z dediny zničenej vojnou, ktorá našla ťažko raneného vojaka, Slováka. Najprv mu ako nepriateľovi chcela stúpiť na krk, no potom, s myšlienkou na vlastného syna, ktorého tiež odvedli do armády, ho až do smrti doopatrovala. Podstatná časť textu bola venovaná jej spytovaniu si svedomia a rozhodovaniu sa v morálnej dileme, pričom ako vzorové ponúkal tieto východiská: „*Boh vie, na ktorom konci sveta sa modlí staručká ženička za svojho syna*“ a pýta sa „ *kto nesie vinu za toto všetko? Tento mladý vojačik a či jej Gríša? ... Oni nemôžu za to. Rozkázali im a oni šli... Či je hriešny konár, keď padá odviaty búrkou a zabije človeka?*“⁴² Ideálnejší príklad propagácie

³⁵ V čísle 7 z roku 1942 redakcia odpovedala na list Márie L., ako sa možno stať sestrou, pričom ho označila za „veľmi aktuálnu otázku“. Odporúčala účasť na kurzoch organizovaných Ženským odborom HSLS. In *Nová žena*, 1942, roč. 5, č. 7, s. 2.

³⁶ Fotografia „Ako keby sme boli v ženskej kasárni. Ale to sú iba nemecké dobrovoľné sestry vo svojich novonavrnutých praktických rovnošatách.“ In *Nová žena*, 1942, roč. 5, č. 9, s. 3.

³⁷ J. H. Ovce medzi vlkmi. In *Nová žena*, 1942, roč. 5, č. 10, s. 3.

³⁸ JUSKOVÁ, Marína. Inžinier Koloman Podberský. In *Nová žena*, 1942, roč. 5, č. 25, s. 6-7.

³⁹ Fotografie: Z ťažkých bojov našich hrdinov. In *Nová žena*, 1942, roč. 5, č. 3, s. 13. „V zimnom ustrojení vpred proti nepriateľom“, „Na saniach do predných línií“, „Oddych v snehu“. In *Nová žena*, 1942, roč. 5, č. 4, ss. 6, 9, 13. „Strašný zázrak nášho storočia: pancierový voz, ktorý rozdrtí všetko, čo má pred sebou, domy, stromy, ploty.“ In *Nová žena*, 1942, roč. 5, č. 6, s. 14.

⁴⁰ POROŠOVÁ, K. M. Vieme správne zatemňovať? In *Nová žena*, 1942, roč. 5, č. 41, s. 15.

⁴¹ Fotografia: „Takto skromne vyzerá šatnica herečiek na frontovom divadle, kam prišli, aby bojujúcich vojakov pobavily svojim predstavením.“ In *Nová žena*, 1943, roč. 6, č. 18, s. 5.

⁴² KOČANOVÁ, Mária. Starenka Jelizaveta. In *Nová žena*, 1942, roč. 5, č. 13 s. 9. Podobný dojem o univerzálnosti „starostlivosti“ mohla vzbudzovať aj poviedka z prvej svetovej vojny, ako sa (ruská) rodina starala o bezrukého

zachovávaní neutrality a vzbudzovania sympatií k „nepriateľovi“ azda nemožno nájsť. V poviedke o odchode mladého muža na front chýbal režimom očakávaný entuziazmus dokonca aj priamo v jeho správaní. „*Cez obloky vlaku nabité hlavami predral sa hlas... „Mama, mama! ... slová, v ktorých sa chvel strach, mocný, úzkostlivý strach dieťaťa.*“⁴³ Ani matkino ‘tiché hrdinstvo’ nebolo vzorové v sebaovládaní, až „po hodine sa prebrala z mdlôb“. Režimom podporovanú atmosféru dôvery vo víťazstvo v tomto období však narúšali aj mnohé informácie zo zahraničia, ktorých šíreniu cenzúra nemohla zabrániť. Z Nemecka už mesiace prichádzali správy o masívnych náletoch, zo Sovietskeho zväzu o katastrofe, ktorá postihla nacistov pri Stalingrade.

Pri príležitosti štvrtého výročia vzniku slovenského štátu roku 1943 redakcia konštatovala, že „*katolícka láska nikdy nevybočí k sebazbožňovaniu, nikdy nebude chcieť ničť iné národy. Nie je to láska k vlasti, keď niekto vie pri slávnostných pochodoch a národných slávnostiach krásne biť na bubon a niesť vysoko národnú zástavu, kričať z plného hrdla vlasti a národu na slávu, pritom však v rámci všedného dňa, pri vykonávaní svojich stavovských povinností nevie priniesť ani tú najmenšiu obeť za blaho národa.*“⁴⁴ Na koho konkrétne tým asi redaktorky mierili? Ani uvzdychaný komentár k článku o svätej Danke z 15. storočia: „*kto vie, koľko krásnych kvetov dievčenských duší vyrastá zo špiny dnešného novopohanstva?*“⁴⁵ – nehovoril výlučne o teritóriu pod vládou nepriateľa. Články s ľútosťou konštatujúce poškodenie pamiatok Ríma pustošením „*ničivých oceľových vtákov modernej doby*“,⁴⁶ neuviedli ich materské letiská. Situáciu bola prirovnaná k ničeniu v barbarskej dobe, „*potrebujeme krvavé arény, človek sa zvrhol v dravú šelmu, lebo musíme nechať našim potomkom víťazstvo*“ a deti budú vravieť „*toto mohli urobiť len bezcitní, skazení ľudia, ktorým v dušiach zomrela všetka láska k životu a človečenstvu.*“⁴⁷ Po zhodení bômb na Vatikán sa zdôrazňovalo, že pápež najviac pomáha tam, kde je bieda najväčšia, bez ohľadu na *rasu*, národ a náboženstvo.⁴⁸

Na rozdiel od správ ‘politických’ médií, v ktorých bolo cítiť, že sa vojna približovala k územia Slovenska, pre *Novú ženu* v prvom polroku 1944 akoby takmer úplne skončila. Len vzácné sa vyskytla fotografia vojaka na dovolenke doma,⁴⁹ obrázky neidentifikovaných lietadiel a hlavný diel s komentárom „*nepriatelia života*“,⁵⁰ či rada, že vhodným darčekom chlapcovi odchádzajúcemu na front, ktorý si žiada čosi na pamiatku, je napr. medailón

zajatca a on jej pomáhal s hospodárstvom. KOČANOVÁ, Mária. Pravý domov. In *Nová žena*, 1943, roč. 6, č. 30, s. 8-10.

⁴³ ŠTEPITOVÁ, Helena. Syn odchádza. In *Nová žena*, 1943, roč. 6, č. 26, s. 6-7.

⁴⁴ J. H. Pôst a 14. marec. In *Nová žena*, 1943, roč. 6, č. 11, s. 3-4.

⁴⁵ Ľ. O. Danka. In *Nová žena*, 1943, roč. 6, č. 32, s. 3.

⁴⁶ KOSTOLNÝ, Laco. Bolo raz Foto: „Svätý otec po bombardovaní udeľuje veriacim požehnanie. In *Nová žena*, 1943, roč. 6, č. 37, s. 4-5.

⁴⁷ ŠTEPITOVÁ, H. upravené podľa K. Domina: Z dojmov po Ríme. In *Nová žena*, 1943, roč. 6, č. 39, s. 5.

⁴⁸ Ľ. O. Útok na Vatikán. In *Nová žena*, 1943, roč. 6, č. 47, s. 5

⁴⁹ Fotografia: „Vzácné sú chvíle po dlhom odlúčení“. In *Nová žena*, 1944, roč. 7, č. 16, s. 7.

⁵⁰ Fotografia: „Nepriatelia života“. In *Nová žena*, 1944, roč. 7, č. 18, s. 20.

požehnaný farárom, fotografia v puzdre či tabatierka.⁵¹ V sucho inštruktážnom duchu sa niesol článok o poskytovaní prvej pomoci, ktorý azda mohol, ale nemusel byť reakciou na vypuknutie povstania. Vyzýval na doplnenie domácich skriniek prvej pomoci, ktoré všade majú byť podľa pokynov CPO, pretože „*nikdy nemôžeme počítat' s tým, že to snád' nebudeme potrebovať*“.⁵² V pravidelnej poradenskej rubrike „Teta Hana“ odpovedala na list so značkou „1944“, ktorým sa mala pisateľka domáhať rád o úprave tváre a o kúre svojich apatických stavov. „Podľa Vašej značky som súdila na aktuálnejšie otázky“, poznamenala karhavo, keď odporúčala navštíviť kozmetický salón alebo plastického chirurga. Na problém apatie reagovala už len čistou iróniou: „*Myslím, že na dnešné časy sa nikto nemôže ponosovať, že nie sú zaujímavé, rušné a napínavé, a preto dúfam, že Vás vyliečia z Vašej trudnomyselnosti.*“⁵³

Posledné číslo *Novej ženy* v roku 1944 a vlastne posledné vôbec je nedatované. Malo len štyri strany, na ktorých redakcia oznámila čitateľkám, že pri distribúcii predchádzajúceho čísla sa vyskytli problémy, a to „z všetkým dobre známym príčin“. Úplne sa teda vyhla komentáru k SNP a následným udalostiam. Ďalej s odvolaním sa na „technické príčiny“ ohlásila aj koniec vydávania časopisu. Zvyšok textu bol venovaný radám, čo si nachystať a ako sa obliekať do krytu a praktickým náboženským pokynom pre prípad núdze: „*Nevieme, či jedného dňa nezostaneme len s tým, čo máme v batohu... Nebuďte nešťastná a neklesajte na myslí. Chápem Vašu bolesť i Váš strach, ale nemyslite na svoj krásne zariadený byt. Ten bol i bude. Musíte sa starať o život svojich blízkych i o svoj vlastný.*“⁵⁴ Týmito slovami, bez toho, aby novú situáciu otvorene pomenovali, pripravovali vydavateľky svoje čitateľky na prechod frontu a očakávaný následný nástup sovietskej moci. Priestor venovali poučeniam, aké materiálne vybavenie je potrebné pre zabezpečenie duchovných potrieb a postupom, ktorými môžu kresťanskí laici v mimoriadnych a kritických situáciách nahrádzať kňaza, menovite v štyroch základných náboženských potrebách: viere, dokonalej ľúlosti, krste a uzatváraní manželstva. Podľa nich „v dnešných časoch sťahovania a evakuovania niet miesta pre hrubé náboženské knihy a príručky. Stačí, keď máme poruke Malý katechizmus, ten, z ktorého sme sa učili na ľudovej škole“. Inštruovali, ako sa v prípade hroziacej smrti zmierovať s Bohom bez prítomnosti spovedníka vzbudením dokonalej ľúlosti nad spáchanými hriechmi. Učili, že v uvedených núdzových prípadoch postačuje pre krst prirodzená voda, či už zo studne, z potoka, dažďová alebo roztopená... a keď niet čistej, môže byť aj kalná, „hlavná vec, aby to bola voda“ a aby dieťaťu sňali pri tom čepček, pričom akt krstu pri znalosti predpísanej formuly môže vykonať každý, „*ba aj pohan*“. V prípade, že o krst žiadal dospelý, bolo poučovanie o viere obmedzené len na šesť základných právd, nevyhnutných ku spásu. Medzi

⁵¹ Teta Hana radí. In *Nová žena*, 1944, roč. 7, č. 18, s. 2.

⁵² Poskytujeme prvú pomoc. Spracované podľa MUDr. A. Míleka. In *Nová žena*, 1944, roč. 7, č. 37, s. 14. CPO= Civilná protiletická obrana.

⁵³ Teta Hana vám poradí. In *Nová žena*, 1944, roč. 7, č. 37, s. 2.

⁵⁴ Teta Hana vám poradí. In *Nová žena*, 1944, roč. 7, č. 38, s. 4.

dôvodmi, pre ktoré by mohla nastať nutnosť sobáša bez prítomnosti kňaza, už boli menované nielen priamo „nebezpečenstvo smrti“ ale aj mesiac trvajúca nedostupnosť farára alebo povereného kňaza. „*I vtedy, keby bol p. farár celkom blízko a jednako prístup k nemu je nemožný, životu alebo slobode nebezpečný,*“ keď by „napríklad svetská vrchnosť zakázala každý styk s ním, alebo s každým katolíckym kňazom.“⁵⁵ O postupoch pri núdzovom pochovávaní *Nová žena* neinformovala, a to ani z hľadiska duchovného, ani hygienického. Rovnako sa vyhla akejkolvek zmienke o tom, že okrem pobytu v krytoch a nástupu novej svetskej moci čaká obyvateľky sprievodný zážitok prechodu pozemných vojsk ich územím. Teda sa ani nijako nevenovala ženským stratégiám pri kontakte alebo spôsobom vyhýbania sa kontaktu s vojakmi a tieto ponechala úplne na uvážení jednotlivkýň, rozhodujúcich sa ad hoc. Zatiaľ sa mi nepodarilo overiť, či samotné redaktorky boli zaradené do organizovanej evakuácie ľudských elít na západ, čím by vlastne tento problém pre seba nepovažovali za natoľko relevantný, aby sa ním vopred zaoberali, či išlo o uvedomelú snahu nešíriť paniku alebo o to, že by považovali tematiku ako takú za nevhodnú pre katolícky časopis.

Záver:

Najzaujímavejším fenoménom pôsobenia časopisu *Nová žena* v období druhej svetovej vojny je jej trvalé zachovávanie priestoru pre názory, ktoré neboli v súlade s líniou štátnej propagandy a naopak markantné vyhýbanie sa štátom a štátostranou preferovaným radikálno nacionalistickým, antisemitským a militaristickým obsahom. Pozoruhodná nie je ani tak samotná línia, ktorú časopis zachovával, keďže tá nebola dielom redakcie, ale bola centrálné určovaná vatikánskou politikou, ktorej bola slovenská Katolícka jednota žien ako vydavateľka časopisu súčasťou, ani nejaká extrémna občianska odvaha, keďže boli neustále naporúdzi štíty, za ktoré sa mohla redakcia pri prípadných výhradách politických militantov uchýliť. Primárnu záštitu poskytovala im proklamovaná neutralita najvyššej katolíckej inštalácie, Vatikánu, voči ktorému sa vojnový slovenský štát nechcel otvorene vyhraňovať. V tomto zmysle nie je existencia *Novej ženy* adekvátnym prvkom pre komparáciu „tolerancie“ ľudského a komunistického režimu voči nekonformnej tlači. Jej redakcia totiž nepôsobila ‘proti’ agende Bratislavy resp. Berlína, ale dôsledne ‘za’ agendu Vatikánu, ku ktorej sa bratislavská vláda sama ostentatívne – aj keď len verbálne – hlásila. Kým vláda vojnového slovenského štátu kombinovala alebo paralelne vyznávala vo svojej rétorike vernosť hodnotám presadzovaným Berlínom aj Vatikánom, vláda po roku 1948 nemala okrem Moskvy žiaden ďalší zdroj propagandistických odkazov, ktorý by nonkonformistom poskytoval porovnateľný manévrovací priestor.⁵⁶ Treba tiež uviesť, že redakcia ženského

⁵⁵ Praktické náboženské pokyny. In *Nová žena*, 1944, roč. 7, č. 38, s. 2-3.

⁵⁶ Istú podobnosť situácie aj používaných stratégií možno pozorovať skôr v niektorých oficiálnych periodikách po roku 1956, keď sa napr. spisovatelia proti rigidnej agende Bratislavy, resp. Prahy, snažili využiť samotnú agendu moskovského centra, kde vtedy prevládlo chruščovské oteplenie a vnášať do verejného diskurzu svoje odkazy na podvozku „súlady so samotnou Moskvou“.

časopisu nebola pri využívaní týchto postupov jediná; podobné metódy sú badateľné napríklad aj v dobovom obsahu časopisu kresťanských odborov (de facto kresťanských socialistov) Chlieb. Významným faktorom boli i blízke príbuzenské vzťahy viacerých aktivistiek s významnými mužskými členmi vtedajších spoločenských elít.⁵⁷

Obdivuhodné je však odhodlanie, nasadenie a vytrvalosť, s ktorou redaktorky tento manévrovací priestor obsadili, rozširovali, a po celý čas ho aktívne využívali spôsobom, ktorý považovali za správny, nie azda čeliac fyzickým trestom, ale určite navzdory zníženým sympatiám vlády a štátostrany, voči verejnému znížovaniu svojej vážnosti zo strany radikálnejších politických síl, vrátane pokusov o verejnú ostrakizáciu na základe nedostatočného vlastenectva. Za pozornosť stoja aj aktívne spôsoby, ktorými redaktorky a prispievateľky využívali autoritu nadnárodnej cirkevnej organizácie (Katolíckej akcie) na podporu iných svojich aktuálnych a parciálnych agiend, kde cítili zo strany vedenia vlastného štátu ohrozenie, napríklad v oblasti obmedzovania práv na vzdelávanie dievčat a profesijnej realizácie žien.

Marína Zavacká, PhD. je vedecká pracovníčka Historického ústavu SAV. Venuje sa dejinám propagandy a širšieho kontextu budovania režimových lojalít. Svoj výskum orientuje najmä na obdobie totalitných režimov na území Slovenska. K príbuzným témam vedie výberové semináre pre katedry histórie FFUK. Je autorkou monografie Kto žije za ostatným drôtom? Oficiálna zahraničnopolitická propaganda na Slovensku, 1956—1962: Teórie, politické smernice a spoločenská prax (Veda: 2005).

Podrobnejšie: www.history.sav.sk/zavacka.htm

⁵⁷ Napr. Dr. Ján Kaššovic, vrchný radca na ministerstve vnútra, predseda Úradu práce; Dr. Karol Matulay, docent psychiatrie a neurológie na LF Slovenskej univerzity; Dr. Vojtech Brestenský, generálny tajomník Slovenskej obchodnej komory.